

APGINTA DISERTACIJA

2024 m. gegužės 17 d. Lietuvos literatūros ir tautosakos institute vykusiame viešame gynimo tarybos posėdyje Greta Paskočiūmaitė apgynė humanitarinių mokslų etnologijos krypties disertaciją „Lietuvos partizaninio karo pasakojimas: trijų kartų tyrimas“. Darbo mokslinis vadovas – Klaipėdos universiteto prof. dr. Vykintas Vaitkevičius.

Disertacijos gynimo tarybą sudarė etnologė dr. Lina Būgienė (tarybos pirmininkė, Lietuvos literatūros ir tautosakos institutas), istorikas dr. Darius Juodis (Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija), sociologė dr. Sigita Kraniauskienė (Klaipėdos universitetas), politologė prof. dr. Ainė Ramonaitė (Vilniaus universitetas) ir etnologė dr. Giedrė Šmitienė (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas).

G. Paskočiūmaitės disertacija parašyta itin aktualia ir jautria tema, ypač turint omenyje dabartinę istorinę situaciją: jos darbo objektas apima 1944–1953 m. vykusio partizaninio karo patirtis ir jų atminimą, išsaugotą per skirtingas šeimų kartas, kiekvienai iš jų tą atminimą savitai puoselėjant ir interpretuojant. Pati disertantė savo tyrimo objektą vadina *pasakojimu*, siejama „su kolektyvine partizanų, kaip bendruomenės, atmintimi“ (p. 12). Šalia jo egzistuoja ir *pasakojimai* – individuali „šalia bendruomenės buvusių asmenų atminties išraiška“ (ten pat). Jos atlikto tyrimo pagrindą sudaro 37 partizaninio karo dalyvių artimųjų pasakojimai, užfiksuoti 2019–2023 m., iš viso – daugiau nei 50 valandų garso įrašų. Ginantis pažymėta, kad ši medžiaga ilgainiui bus perduota saugoti archyve. Pateikėjai tyrime skirstomi pagal tris kartas: 1) partizaninio karo dalyviai (partizanai, ryšininkai ir rėmėjai); 2) karo dalyvių (kartais – ir jų brolių ar

seserų) vaikai; 3) karo dalyvių (vėlgi išimtinai – ir jų brolių ar seserų) anūkai. Disertantė pabrėžė siekusi „pažinti įvairių likimų kovotojų šeimas ir įvairiapusių kelių kartų santykį su partizaninio karo atmintimi ir atminimo praktikomis“ (p. 15).

Pristatydama darbo rezultatus, disertantė pažymėjo, kad pradinio išsikelto tikslo – „išnagrinėti partizaninio karo dalyvių šeimose per tris kartas gyvuojančių rezistencijos pasakojimų turinį, perdavą ir kaitą“ (p. 17) – visiškai įgyvendinti nepavyko, nes pasirodė, kad pasakojimų perdavimas šeimose dėl daugelio aplinkybių – žūčių, represijų, traumų, nutylėjimų ir t. t. – yra gerokai sutrikdytas, kartais dalis pasakojimų negrįžtamai prarasta (p. 168). Pačių partizanų paliktuose viešuosiuose dokumentuose akcentuojamas kovos heroizmas, pasiaukojimas ir nenumaldomas laisvės siekis; taip siekta atsverti sovietinę propagandą, skleisti savo idėjas ir tautiškai veikti vietos gyventojus. Asmeniniuose kovotojų tekstuose išryškėja traumuojanti kovų patirtis bei įvairiopi išbandymai, tekę patiems kovotojams ir jų bendražygiams bei artimiesiems (p. 166). Partizanų vaikų karta dėl didelių suvaržymų ir sovietmečiu vykdyto partizanų juodinimo, niekinimo dažnai neturėjo galimybių sužinoti apie artimųjų laisvės kovų patirtį, todėl antrosios kartos atmintyje, kaip pabrėžia darbo autorė, „labai ryškus praradimo motyvas. Pasakotojai gaili tėvų ir jų prarastos sveikatos, dėl ko kartais kvestionuoja ginkluoto pasipriešinimo prasmę ar jaučia pyktį ir skausmą dėl artimųjų patirtų kančių. [...] Galiausiai jaučiamos nuoskaudos dėl šeimose buvusios tylos“ (p. 168). Kitaip nei antroji karta, trečioji partizaninį pasakojimą vertina plačiau – tai ir natūralu, nes netekusių ir nutylėjimų jiems teko mažiau, o nepriklausomybės laikais jų „domėjimąsi partizaniniu karu skatina ir viešasis

diskursas. Partizanų pasakojimas šeimoje kelia pasididžiavimą, kai kada stiprina pačių pasakotojų savivertę“ (p. 169). Tyrėja konstatuoja, kad „trečiosios kartos atstovai laikytini tarpininkais tarp pirmosios ir antrosios kartos“; nors jie „nevengia kelti skaudžių, nepatogių klausimų“, dažnai pabrėžia norą „pažinti žmogišką kovotojų portretą ir atsisakyti bet kokio nepagrįsti heroizavimo“, vertybiškai yra labai artimi pirmajai kartai (p. 169–170). Kitaip nei ankstesnės kartos, „partizanų anūkai partizaninį karą įvardija kaip pergalę, o ne pralaimėjimą“ (p. 170).

Gynime pabrėžta, kad G. Paskočiūmaitės darbas – vienas iš nedaugelio, kuriuose analizuojami atminties procesai skirtingose partizanų šeimų kartose (nusistebėta, kad ligi šiol nėra analogiško tyrimo apie tremtinių pasakojimus!). Akivaizdu, kad jis labai savalaikis, o tema suformuluota atliepiant socialinį poreikį. Kaip pažymėjo mokslinis disertacijos vadovas V. Vaitkevičius, tyrimo esmė – atsakyti į klausimą: kas lieka išėjus pirmajai, laisvės kovotojų, kartai – sakytinėje tradicijoje bei viešajame diskurse, minėjimuose? Kaip toliau galėsime tirti gyvąją atmintį? Darbas sujungia bent kelis tyrimų laukus: psichologės

Danutės Gailienės išplėtotą istorinių traumų analizę, naratologiją, atminties istoriją ir kitas. Tiesa, gal dėl šios priežasties jam būdingas tam tikras metodologinis neapibrėžtumas, dėl kurio autorei priekaištauta ir per gynimą. Kitas probleminis klausimas, iškilęs gynimo tarybos nariams, – tai informantų anonimizavimas, privalomas tokio pobūdžio darbe, bet ypač kliūvantis istorikams (pasak D. Juodžio, jam tokia praktika primenanti archyvinio šaltinio citavimą nenurodant metrikos). G. Šmitienė pastebėjo, kad anonimizavimas šiuo atveju keistai susiduria su istoriniu tyrimu: pirmoji – partizanų – karta yra istorinė, turinti vardus, o paskui anonimizavimas tarsi ima „valgyti“ istoriškumą. Beje, tai esanti ne tik istorinio patikimumo, bet ir reikšmės formavimo problema.

Reikia pastebėti, kad gynime užsimezgė gyva ir intensyvi diskusija, įtraukusi ne tik gynimo tarybos narius, bet ir klausytojus salėje. Tai dar kartą paliudijo ginamo darbo aktualumą ir vertę.

Lina Būgienė

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

lina.bugiene@liti.lt